

**МІЖНАРОДНИЙ ПРАКТИЧНИЙ СЕМІНАР
«ЦИФРОВЕ ТА ВІЗУАЛЬНЕ:
НОВІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ МІСТ
ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ»**

7–8 листопада 2013 р. у Львові у Центрі міської історії Центрально-Східної Європи [<http://www.lvivcenter.org>] за підтримки Європейської асоціації цифрової гуманістики [<http://www.allc.org>] відбувся міжнародний практичний семінар «Цифрове та візуальне: нові підходи до дослідження історії міст Центрально-Східної Європи».

В роботі семінару взяли участь фахівці з 8 країн: Австралія, Нідерланди, Польща, Російська Федерація, Сербія, США, Україна, Чехія. Під час роботи семінару на сайті Центру здійснювалася пряма відеотрансляція заходу.

Метою семінару було обговорення локальних прикладів і глобальних контекстів застосування нових медіа та гео-інструментів в дослідженнях історії міст Центрально-Східної Європи.

В якості основної вихідної тези було запропоновано твердження, що інформаційні технології «не лише створюють нові інструменти для вивчення минулого та нового відображення результатів історичних досліджень, але роблять також безпосередній вплив на самі дослідження, їх методологію та тематичні фокуси, змінюють розуміння аудиторії». Було відзначено, що дослідницькі завдання, які стоять перед сучасним науковим співтовариством, вимагають спільних зусиль гуманітаріїв, програмістів, дизайнерів та інших фахівців. Отже, Digital Humanities передбачає не тільки нові форми накопичення та трансляції історичного знання, а й нові способи організації академічної спільноти та освітнього середовища.

На обговорення було винесено ряд важливих питань методологічного характеру: «Яким чином поява цифрових технологій впливає на саму структуру створення та розповсюдження історичного знання? Як цифрові технології впливають на способи функціонування наукових інститутів і спільнот як в міжнародному вимірі, так і в локальному? Що саме змінюють нові медіа: способи історичного дослідження чи тільки способи презентації досліджень? Наскільки поява додаткових джерел стає стимулом для розвитку нових підходів і вирішення нагальних питань, чи тільки примножує кількість прикладів? Як численні проекти оцифрування впливають на роботу історика з джерелами? Чи є глобальна мережа важливим фактором у прискоренні обміну різними методологіями історичних досліджень? Як методи та інструменти цифрової історії змінюють процеси деконструкції існуючих нарративів і створення нових? Чи змінюється структура історичного нарративу в епоху гіпертекстуалізації і поєднання різних видів медіа: тексту, фото, відео, аудіо?

Фокусуючись на прикладі реалізації цифрових та інтерактивних проєктів з історії міст, чи можна говорити про зміни методології історичних досліджень і які саме зміни відбуваються? Яким є потенціал Digital History в регіональних дослідженнях і як це впливає на зміни наукової парадигми істориків? Які переваги і виклики створює цифрова історія саме для урбаністичних досліджень? тощо».

За формою семінар представляв собою презентації та обговорення окремих проєктів в рамках двох панелей, а також дискусії на основі презентацій ключових доповідачів [keynote speakers] та круглий стіл, на якому були підведені деякі підсумки дискусій.

Робота **першої панелі «Міста «в цифрі» — зображення, дослідження або співробітництво? Різні способи презентації минулого міста в мережі»** була націлена на вивчення ряду питань, пов'язаних з розмиванням кордонів між професійним і аматорським знанням в області Digital Humanities. На обговорення були винесені такі проблеми: «Яке місце цифрових історичних проєктів, реалізованих професійними дослідниками, серед сотень інших історичних проєктів в мережі? Наскільки корисним є умовний поділ на професіоналів і любителів в області Digital Humanities для розуміння цих нових форматів створення та розповсюдження інформації? Як функціонують механізми довіри та достовірності в такому плюралізмі?» тощо.

На панелі були представлені чотири проєкти.

Проєкт «Варшава 1939» [<http://warszawa1939.pl>] (презентував Ришард Мончевські, Варшава, Польща) — представляє собою колекцію матеріалів, що демонструють як виглядала Варшава перед Другою світовою війною. Портал складається з декількох блоків. Один з найбільш цікавих розділів — «Архітектура довоєнної Варшави» — інтерактивна карта Варшави 1930-х. По кліку на підсвічені об'єкти можна переглянути фотографії будівель та інформацію про них. На даний момент в базі даних проєкту знаходиться більше 3 тис. об'єктів. В якості підкладки використаний план аерофотозйомки 1935 р. Розділ «Бібліотека довоєнної Варшави» представляє собою онлайн бібліотеку книг про історію довоєнної Варшави. Розділ «Деталі довоєнної Варшави» — колекція фотографій з описом артефактів довоєнної Варшави: ліхтарі, таблички, люки і т. п. У розділі «Музей довоєнної Варшави» зібрана колекція документів з історії довоєнної Варшави, представлені фотокопії речових джерел.

Проєкт «Інтерактивний Львів» [<http://www.lvivcenter.org/uk/lia/>], представлений співробітницею Центру міської історії Центрально-Східної Європи у Львові Оксаною Дудко, побудований на базі сервісу «Гугл Карти». «Інтерактивний Львів» — це динамічна віртуальна відкрита карта Львова. Карта дозволяє простежити зміну соціокультурних систем міста. Залежно від заданих критеріїв пошуку, карта запропонує різні погляди на місто, відображаючи тим самим його складну систему. Карта в проєкті виступає так само своєрідним сховищем даних: до неї прив'язана інформація про окремих осіб,

споруди, райони міста. Карта містить різноманітні категорії і дані про розвиток Львова: відомості про транспорт, розваги, символічний простір міста та ін.

«Гугл Карти» стали основою для віртуальних моделей, створених Павлом Кришеніком (Карлов університет, Прага) представлених на порталі «Машина часу» («The TimeMachine») [<http://timemachine.comuv.com/>]. Проект представляє собою кілька історичних 3D реконструкцій міжвоєнного Ужгорода та деяких інших європейських міст.

Проект «Міста Росії на планах Генерального межування», презентований доцентом Московського державного університету ім. М.В. Ломоносова Дмитром Хітровим, являє собою роботу по збиранню, систематизації та обробці колекції карт міст Росії з фондів планів Генерального межування, що зберігаються в Російському державному архіві давніх актів. На даний момент проект включає більше 2 тис. планів практично всіх міст і містечок Російської імперії кінця XVIII — початку XIX століття. Зібраний матеріал дозволяє вивчити особливості просторової організації російських міст і вплив реформ Катерини II на цей процес. Через наявність невирішених проблем з копірайтом, матеріал поки не викладений в інтернет. Втім, учасники проекту сподіваються незабаром вирішити проблему надання відкритого доступу до зібраної ними колекції карт.

Друга панель під назвою «Множинне минуле: міський простір як місце реалізації культурної пам'яті різних етносів і конкуруючих наративів» покликана була сфокусувати увагу на можливостях, які надають дослідникам технології візуалізації інформації. Зокрема, були поставлені такі питання: «Чи роблять цифрові історичні проекти можливими дослідження історикам тих тем, які були раніше недоступні? Які можуть бути негативні моменти технологій візуалізації та картографування історичних даних? Чи пропонують проекти, які використовують візуальні матеріали, критичну рефлексію цих матеріалів як інструментів створення одних наративів та маргіналізації інших?».

Друга панель, як і перша, складалася з чотирьох презентацій проектів.

Проект Люблін 2.0 (презентували Жанна Зентар і Лукаш Ковальський, Люблін, Польща) [<http://teatrnn.pl/przewodniki/strona/79>] — інтерактивна реконструкція історії Любліна. Проект представляє собою чотири віртуальні моделі Любліна, що показують територіальні зміни та розвиток міста в 1360-ті, наприкінці XVI, середині XVIII і першої третини XX століття. Всі реконструкції в якості «фону» використовують «Гугл Планета Земля», завдяки чому реконструйовані об'єкти прив'язані до сучасної карті. Важливим елементом візуалізації стала точна локалізація артефактів матеріальної культури, типових для цього періоду. Свій підхід до конструювання моделей автори називають «технологією аргументованою реальності» («technology of the Argumented Reality»), суть якої полягає в можливості прив'язки віртуальної реальності до сучасного реального міського простору.

Проект reVILNA [<http://www.revilna.org>], представлений Менахемом Кайзером (Нью-Йорк, США) — динамічна інтерактивна цифрова карта єврей-

ського гетто під час Другої світової війни у Вільно (сучасний Вільнюс, Литва), що включає більше 150 зображень і більше 200 точок-подій на карті. Використовуючи фільтри і функцію пошуку відвідувач сайту може вивчити історію окремих складових гетто, або може скористатися функцією вбудованих віртуальних тематичних турів.

Ненад Лайбеншпегер (Белград, Сербія) презентував **проект Staro Sajmište** [<http://www.starosajmiste.info/en/>]. Проект представляє собою сайт, що містить інформацію про так звану «Ярмаркову площу» — район Белграда, де під час Другої світової війни були організовані два концентраційних табори. На сайті представлена інтерактивна карта району, до якої прив'язані мультимедійні документи — відео, аудіоінтерв'ю, фотографії та інші документи, що стосуються історії району в часи існування гетто.

Проект Жанны Слоньовської (Краків, Польща) «**Довоєнний Львів**» [<http://lwowprzedwojenny.eu/>] — відкрита колекція інтерв'ю про історію Львова напередодні Другої світової війни. Проект є частиною дослідницьких ініціатив, що проводяться Історичним музеєм Польщі «Патріотизм завтрашнього дня». Мета проекту — створення інтернет-ресурсу відеозаписів інтерв'ю — спогадів про передвоєнний Львів та його околиці. Респондентами виступають жителі Львова — етнічні українці, поляки, євреї, вірмени. Мультиетнічність респондентів дозволяє поглянути на ключові події та періоди історії міста в ХХ ст. з різних точок зору, відчуті «багатовимірність» історичних подій.

Головними доповідачами (keynote speakers) семінару стали доктор, науковий співробітник Королівської Нідерландської академії мистецтв і наук, професор «Цифрових методів в історичних дисциплінах» (Digital Methods in Historical Disciplines) Амстердамського університету Чарльз ван ден Хювель (Charles van den Heuvel) і доктор, професор Digital Humanities Університету Західного Сіднея Пол Артура (Paul Arthur).

Др. Чарльз Хювель представив ряд міжнародних проектів, в яких він бере участь. Одним з найбільш масштабних є **проект «Поширення знань і практичних умінь в Голландській республіці XVII ст.»** («Circulation of Knowledge and Learned Practices in the 17th-century Dutch Republic») [<http://ckcc.huuygens.knaw.nl/>], метою якого є реалізація відкритого доступу до великого масиву епістолярних джерел. Проект об'єднав дослідників у віртуальному середовищі ePistolarium, що дозволяє вивчати корпус епістолярних джерел на базі інформаційних технологій. Крім повнотекстового пошуку, ePistolarium дає можливість робити вибірку по метаданих та іменах, які згадуються в листах. Система дозволяє простежити соціальні зв'язки творців листів на основі цитувань, тем, ключових слів тощо. Основними завданнями проекту є вивчення процесу циркуляції знання в Голландській республіці в XVII ст. На основі вивчення листів, дослідники намагаються зрозуміти як елементи практичних знань генерувалися та імплементувалися в суспільстві.

Загальною дискусією на тему «Цифрова картографія, соціальні мережі, історичні свідчення» доктор Хювель завершив формулюванням декількох важли-

вих завдань, які стоять перед великими проектами в області Digital Humanities: 1) Надійність історичних геоінформаційних систем у великій мірі обумовлена точністю залучених карт. Використовуючи карти і документальні джерела, ми можемо створювати багаторівневі карти, що показують складність і суперечливість джерел (deep maps). 2) Ми повинні об'єднати карти, мережі документів і соціальні мережі в багаторівневі мережі (deep networks). 3) Для здійснення контекстуалізації масового знання (масових джерел) х застосування інформаційних технологій є необхідним.

Професор Пол Артур (Paul Arthur) у своєму виступі розповів про реалізацію проекту «Австралійський біографічний словник» (The Australian Dictionary of Biography) [<http://adb.anu.edu.au>]. Словник складається з біографічних описів більше 12 тис. осіб, «значущих» для австралійської історії. Тут присутні суб'єкти з усіх верств суспільства: від прем'єр-міністрів, губернаторів, єпископів, вчених, письменників, інженерів до злодіїв і вбивць, які представляють зріз австралійського суспільства на певні моменти часу. Сайт має розширену систему пошуку, яка перетворює його, по суті, в інформаційно-пошукову систему. Користувач має можливість шукати за ключовими словами, іменам, а також звужувати пошук по таких категоріях, як час і місце народження, стать, етнічна та релігійна приналежність, професія. База даних, на якій ґрунтується сайт, дозволяє вивчати соціальні мережі, створені об'єктами Словника. Однак у відкритому доступі ці аналітичні інструменти поки відсутні.

Представлений проект викликав чимало питань аудиторії, серед яких були, наприклад, такі: як вирішувалася проблема конфіденційності даних? Як вирішувалася проблема вибірки, наскільки дані словника адекватно репрезентують австралійське суспільство (наприклад, співвідношення чоловіків / жінок, представлених в словнику 7/1)? Як вирішувалася проблема стандартизації категорій, наприклад, професій?

Завершив роботу семінару **круглий стіл** на тему «**Ізольовані історії, суперечливі наративи, спільні проекти: як «цифрова історія» може допомогти у вивченні історії міст Центрально-Східної Європи?**», ведучим якого виступив керівник проекту «Медіа-бібліотека» Центру міської історії Центрально Східної Європи Богдан Шумилович. На обговорення було винесено такі питання: «Як інформаційні технології впливають на демократизацію знання? Що робити професійним історикам в умовах «вікіпедизації» знання, в умовах, коли кордон між експертним і масовим знанням стає все більш розмитим? Якими перевагами користуються дослідники, що використовують інструменти цифрової історії і які виникають тут проблеми та обмеження? Чи зумовлюють цифрові технології зміни в методології дослідження, чи лише технічно доповнюють існуючі практики дослідження? Які переваги дослідникам надають технології мережевої співпраці? Як на історичні дослідження впливає масове неекспертне знання (crowd sourcing)? та ін.».

В ході обговорень презентацій та дискусій був визначений ряд завдань, які стоять перед фахівцями, що працюють в області Digital Humanities:

- Як правило, проекти представляють собою незавершені з точки зору збору матеріалів дослідження. Як вирішувати проблеми невизначеності та репрезентативності вибірки?

- Вирішення проблеми стандартів. Область Digital Humanities поки що відноситься до категорії слабо стандартизованих. Як вирішити проблему порівнянності даних, зібраних в результаті реалізації різних проектів?

- Проблема копірайту і посилань на дані з Digital Humanities проектів. Науковому співтовариству варто розробити стандарти бібліографічного опису проектів, щоб вирішити проблему цитування при використанні інформації проектів, і включити проекти в існуючі наукові індекси цитування.

- Актуальним є завдання більш інтенсивного введення отриманих даних в науковий обіг та популяризації проектів. Цікавий у цьому відношенні досвід творців проекту «Люблін 2.0», які популяризують історію Любліна і свій проект шляхом випуску листівок і розміщенням банерів на міських автобусах з фотографіями реконструйованих моделей; друкують статті в газетах, що розповідають про проект та його результати і т.п.

Серед «небезпек» і проблем історії в цифрову епоху, учасники дискусій зазначили наступні:

- Будь-який проект не є закінченим і вимагає постійної підтримки. Реалізуючи цифровий проект недостатньо просто відкрити доступ до матеріалів. Навіть якщо не поповнювати сайт інформацією, його необхідно підтримувати технічно (хостинг, оновлення програмного забезпечення тощо). Перефразовуючи Антуана Екзюпері можна сказати, що «ми у відповіді за ті проекти в області Digital Humanities, які створили».

- Неоднозначне сприйняття напрямку широким науковим співтовариством. В українському академічному співтоваристві проекти Digital Humanities не всіма визнаються «справжньою» наукою. Університетська адміністрація не готова виділяти на їх реалізацію ресурси і враховувати в індивідуальних рейтингах викладачів. В Нідерландах, за словами ін. Чарльза Хювеля, ситуація до певної міри, протилежна. Мода на Digital Humanities настільки сильна, що на подібні проекти йде лівова частка фінансування. «Традиційним» гуманітаріям, навіть з дуже якісними проектами, складно конкурувати за ресурси з «цифровими» колегами.

- Невідповідність аналітичного інструментарію масштабам оцифровки та публікації історичного контенту. Про цю проблему говорилося і раніше в ході дискусій про ситуацію з історичної інформатикою¹. Та ж проблема стоїть і зараз перед Digital Humanities². Дуже важливо продемонструвати науковому співтовариству, що напрямок не просто надає емпіричний матеріал у більш зручній цифровій формі, але дозволяє ставити і вирішувати принципово нові і важливі дослідницькі завдання, розширює предмет історичного дослідження. Отже, виникає нова методологічна платформа, тобто ми маємо справу з емерджентним ефектом.

• Первинність технологій перед дослідницької завданням. На цю небезпеку дослідники звертали увагу неодноразово. Російський дослідник Владімір Владіміров, наприклад, говорив про проблему в контексті необхідності розробки історико-орієнтованого програмного забезпечення. За його словами, постановка дослідницького завдання часто підміняється осмислюванням наявних можливостей комп'ютерних технологій. Іншими словами, дослідник не вирішує творчі завдання, а «підганяє» свої джерела під наявне програмне забезпечення. А надмірне захоплення стандартним програмним забезпеченням може розмити специфіку історичних джерел³.

Завершуючи огляд зазначимо, що проведений у Львові семінар — перший в Україні спеціальний міжнародний семінар, присвячений обговоренню питань Digital Humanities і Digital History. Тому особливо важливим завданням при його організації було дотримання балансу між обговоренням теоретичних проблем і демонстрацією практичних досягнень шляхом презентації реалізованих проєктів. Як нам здається, в цілому це вдалося здійснити.

International workshop "The Digital and the Visual: New Approaches to Urban Studies Research of East Central Europe". On November 7-8, 2013, the Center for Urban History of East Central Europe. Lviv, Ukraine

1. Див., наприклад: Boonstra O., Breure L., Doorn P. Past, present and future of historical information science. — Amsterdam, 2004.

2. Див.: Таллер М. Дискусии вокруг Digital Humanities // Историческая информатика. Информационные технологии и математические методы в исторических исследованиях и образовании. — 2012. — № 1. — С. 7.

3. Владимиров В.Н. Это начиналось так ... // Информационный бюллетень Ассоциации «История и компьютер». — 2012. — № 39. — С. 23.